

ЗА НЕ-ТЕРИТОРИЯТА НА ЕКСПРЕСИЯТА (В БЪЛГАРСКИЯ И РУСКИЯ ЕЗИК)

Майя Кузова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Майя Кузова. О не-територии експрессии (в болгарском и русском языках)

Во многих языках и на всех языковых уровнях наблюдаются переосмысление и амбивалентность языковых манифестаций эмоций, лихорадочность и избыточность в выражении степени и оценки. Акцент в настоящей работе на отрицании, «нулировании» как экспрессивный характерологический показатель аксиологических категорий в болгарском и русском языках.

Ключевые слова: эмоция, оценка, экспрессия, отрицание

Maya Kuzova. About the No-Field of Expression (in Bulgarian and Russian)

In many languages and at all linguistic levels there are manifestations of ambivalence of the emotional sign reaching paradoxality. The study is about the linguistic forms of expression and, more specifically, the pragmatic power of negation, repudiation, and “nullifying” as expressive characteristic indicator of axiological categories.

Key words: emotion, assessment, linguistic expression, negation

Материалът е посветен на голямата тема за парадоксалните езикови прояви на експресията, а в частност – на отрицанието, отричането, „нулирането“ като експрессивен характерологичен показател на аксиологичните категории.

Изразяването на пикова эмоция и емоционална оценка е особено, непредсказуемо, нерядко шоково. Дългогодишните ни изследвания категорично го потвърждават – емотивните прояви в същността си са ирационални и извънредно сложни за отграничаване, обхващане, ранжиране, анализ и систематизация. Общите принципи на експресията се манифестират в специфична „екзотична“ комбинаторика с въвличане в широкия оценъчен контекст на необичайни интензификатори (*супер тълпо, безумно хубаво, зверски забавно, жестоко си изкарах, страшно се радвам; ужасно, адски те харесвам*), през специални наслагвания и редуPLICATION или моделни лексикални повторения (*малко се поизложих, лекичко попрекали; То хубост ли е като хубост!; Глупак с глу-*

нак!). Афективните оценъчни реакции се „завихрят“ в спирала от контрасти и парадокси, водени от своя вътрешна логика. Привличането на данни не само от български, но и от руски, английски, френски и немски език доказва универсалността на явлениято, изключително активно и честотно в съвременната разговорна практика.

В редица разработки, конкретно съпоставящи ситуацията в българския и руския език, сме проследявали активността на посочените и други участници в емотивните оценки, формиращи причудливи комбинации при градация на плюсов/минусов знак (Кузова 2017, 2016, 2012, 2010, 2007). Специално внимание привличат системните рестрикции, много показателни в аспекта на изнесената в настоящото заглавие формулировка.

Ярка е динамиката при всички маркери (и рестриктори с ограничителна семантика, и *силови* квантори за предел) за пейоративна оценъчност. На този фон прави впечатление на пръв поглед предпазливата квалификация на позитивните признаци. От една страна, те трудно търпят определяне със слаби интензиви: **малко умен*¹, **леко хубав*; рус. **немножко добрый*, **чуть красивый*, **чуть/несколько умный*. Типично е обаче и отстъплението от фактически изразен лимит на плюсовата оценка. Категорични са езиковите свидетелства за прагматичната непригодност на маркери за пълнота в изразяването на адмирация и висша похвала. Експлицирана е основно пределната пейоративност: *абсолютен идиот, пълен тъпанар (грозник), кръгъл глупак, напълно/съвсем луд*; рус. *полный тупица, законченный дурак, совершенный идиот, абсолютно сумасшедший*. Плюсовата оценка не търпи предел, срв. **пълна (кръгла) умница (хубавица)*, **пълен красавец*, **абсолютно красив (умен)*, **съвсем красив*, **напълно/съвсем добър*; рус. **совершенно красиво*, **совсем/абсолютно умный*, **полная красавица*, **законченный/круглый красавец*. Параболата на плюсовия излишък системно се изкривява назад и надолу към пейоративизация и парадокс: *ужасно красив, убийствено/безумно мъдър, дяволски кадърен, кошмарно/адски хубаво*; рус. *ужасно добрый, страшно умный, чудовищно/чертовски/до боли красиво, убийственно/до смерти прекрасно*. Твърде хубавото напърга, свръхвисоката му степен е подозрителна и „отворена“: *нечовешко, неземно, безподобно, безкрайно*; рус. *запредельно, безмерно, бесконечно, беспредельно*. Опира до невярване и отрицание: *неописуемо, нереално, невъзможно*; рус. *нереально, невероятно, до невозможности, донельзя, слов нет*. Както показват примерите, екстремните фази на *крайно хубавото* типично се метафоризират, преливайки в **обратното**. В този

¹ Със знак (*) са отбелязани невъзможни речеви факти и употребии.

смисъл се налага извеждането на характерната особеност на оценъчните експресиви, така наречената от нас **не-територия**.

Нататък ще се съсредоточим върху нея с уговорката, че тя изпъква, когато донякъде е подреден пъзелът от експресивни маниери или се очертава общият му контур. Едва тогава става видима *отвъдпределната* степен, разположена зад особената граница, чието пресичане във върховата фаза на експресивната оценка е последвано от своеобразно **нулиране** на оценката (с широк обхват и разнообразни външни прояви). Понеже явлението в своята цялост е със статут на особено, не сме се ограничавали твърде строго в представянето на примери – количеството им дава представа за широката функционалност и за мащаба му.

Формално погледнато, мейоративната (положителната) оценка може да се поднася по модела „отрицание на отрицанието“: *без грешка; няма грешка; няма геле*²; в рус. *без сучка и задоринки; ни сучка, ни задоринки*, или с предпочитаната компромисна средна оценка: *не без изъяна, не без греха, не без критики* и под. В оценяването през отричане закономерно се включват производните от плюсово натоварени основи: *некрасив, неприятен, безумен*; рус. *некрасивый, недобрый, бесславный*³. Каритивното им значение (лишеност от качеството, признака, свойството, посочени в корена на лексемата)⁴ съвсем естествено се съотнася с негативен признак и негативна оценъчност. Към нулирането се присъединяват и квалификациите, които отричат слабите звена, ненатоварените „сиви образи“ на нормата в нейната скучна вероятност, обичайност, баналност, неинтересност. Първата стъпка за отграничаване е прякото ѝ зачертаване: **Необикновено кафе с необикновен вкус!** Нататък ще стане ясно, че откъсване от нормата чрез отричането ѝ претърпява даже пейоративната оценка: **Не тъпанар, а пълен тъпанар!**

² Геле (тур. gele) 2. прен. Несполука, неуспех (РЧДБЕ).

³ Срв. посоката на образуване на форми: *некрасив, неприятен, безумен* и невъзможните **негрозен, *недосаден, *безглупав*. Принципът е изведен от Н. Д. Арутюнова (Арутюнова 1998: 66), съгласни сме, че действа праволинейно, но известни отклонения от него демонстрира специфичната руска средна степен, еднакво възможна и в *нехороший*, и в *неплохой*. Така в руски език отрицанието типично опосредства антонимните отношения, смекчавайки резкостта на оценката. С *неплохо, нехорошо, некрасивый* и под. се постига тънко нюансиране на междинните степени на признака (оценката), включително и като резултат от минимализиране чрез елипсис: *Он не очень!* В българския език честотността на подобни употреби е пренебрежимо малка.

⁴ За категорията **каритивност** или **лишеност** („лишителност“, В. В. Иванов) в историческа перспектива и в съдържателен план вж. Боханова 2014. За словообразователно-семантичната категория **негация** като активно разширяваща се именна категория и за негацията като универсална категория, която се определя от законите на човешката логика и възприятия, вж. Пстига 2006.

Опаковите посоки в двата езика всъщност са в основата и на ярките контрасти при полюсното преосмисляне в емблематичните примери, посочени по-горе: *ужасно приятно; страшно (убийствено) хубаво; адски (дяволски) красив* или *зверски се радвам*, и в целия корпус оценки, „изострени“ по модела *хубаво до болка, до лудост, до смърт*. Всички подобни комбинации и рестриктивните им параметри могат да се разглеждат в подстъпите към **не**-територията на експресията.

Приближавайки пика на пълното нулиране, положителната оценка преминава фази на подозрение, неверие, а семантиката на кванторите ясно маркира неприемане, извънредност, невъзможност на обсъждания признак – до прекриване на прага на търпимост: *Тук е извънземно красиво!*⁵; *Парчето на Кристиан [Костов] е нечовешки добро!*; рус. *Сегодня объявлен длинный список премии „Просветитель“.* *Мне кажется, что это за пределами прекрасно!*

И в двата езика (особено в руския) внушителна група **не**-маркери организира големи масиви от примери, които представляват ярка хипербола на плюсовата оценка.⁶

Семантика за много висока степен на признака имат кванторите с формален показател **без-** (в сравнение с руските българските примери са по-ограничени): *Главната роля се изпълнява от невероятно, безумно, безкрайно талантливия ни актьор Йосиф Сърчаджиев; Безподобно вкусно е! Аз не мога да докарам такъв кекс;* рус. *Раннее утро в Сибири... Бесподобная прелесть!*; *Девушки, вы неподобны!*; *Каждая из них [снежинки] имеет уникальный, беспредельно очаровательный узор; Молодой человек понравился сразу Уильяму. Очаровательный, юный, да к тому же беспредельно милый; С папой всегда хорошо по беспределу!*; *Жалко было уходить из того смутного, зыбкого, бесконечно доброго мира, куда увели песни (В. Шукшин, Там, вдали); Мы безгранично довольны обслуживанием и кухней; Александра, у Вас, вероятно, получилось что-то безмерно вкусное, потому что описано очень аппетитно.*

Типични в руския език са кванторните словоформи с предлог **до**: *Ощущение встречи с куколкой, вышедшей из коробки. Такой хорошенькой, до невероятности; Вот в те счастливые времена и случилась эта история, добрая до невозможности; Михаль Негрин – это*

⁵ Освен от посочените речници и авторски произведения примерите са извлечени от устното общуване, от масмедияте, рекламата, ресурсите на интернет.

⁶ Маркерите от същите групи съпровождат (по-ограничено) и пейоративна оценка. Тук не се спираме специално на случаите на амбивалентност – например фразата *Хубост неземна!*, съотнасяна и с предмет, и с лице, е в готовност да критикува, иронизирайки.

израильский дизайнер, который создает **до невозможности красивые** и **изысканные** украшения; Было **до невозможности приятно** видеть эту искреннюю улыбку на лицах гостей столицы, их искреннее восхищение городом; Совершенно ничего сложного и **красиво-красиво-красиво до невозможности!**; А я тебя **до невозможности люблю!** До скрежета зубов, до пальцев сжатых!; **До безобразия люблю** желтый цвет; Темно-карие, честно сказать, **красивые** ну просто **донельзя** глаза; **Донельзя счастлив**, когда делает что-то, с чем можно перепачкаться. Нека специально отбележим, че еднакво възможно е степенуването и на двата оценъчни знака: *То е, он глуп до невозможности и совершенно бесполезен для архивного дела, но очень похож на тебя внешне!*; **Он глуп донельзя!** (ОТСРЯ).

Най-активни (отново в руския език) са маркерите с **не-** за изразяване на **неописуема възхита**: **хорошо** (вкусно, приятно, счастлив): **неимоверно, невыразимо, неописуемо, невыносимо, непереносимо, нестерпимо, немыслимо, невообразимо, невероятно, нереально, невозможно; восторг** (удовольствие, радость, красота): **неистовый, невыразимый, непередаваемый, неописуемый, несказанный, невыносимый, непереносимый, непосильный, невероятный, нереальный, невозможный**. С повишаване на степента на признака се редуват нюанси на почуда, безсилие (да се разбере, опише, понесе), недоверие или отричане: *Что ж за сладость такая, а? Ну невозможно... Такая лапушка!*; *Получила такое удовольствие. Красота невозможная!*; *Невозможная милота, ну скажите!*; *По пляжу бешеным галопом неся оставленный пес. К нам неся, понятное дело, и вся его рыжая морда выражала невозможный восторг; Зрелище это доставляло Дэвиду невероятно, почти непереносимое удовольствие; Ликовала душа, каждая жилка играла в теле... Какой-то такой желанный, редкий миг непосильной радости* (В. Шукшин, Думы); *Это нереальное, необъяснимое счастье целовать, обнимать и ощущать своего любимого мужчину спустя год разлуки; Романс просто непередаваемый!*; *Коптеры „360“ сняли этот невероятно красивый храм с высоты птичьего полета; Как удивить гостей блюдом из кабачков: эти рулетки выглядят невообразимо эффектно; Пять секретов, чтобы приготовить салат „Цезарь“ нереально вкусно; Десять нереально полезных продуктов, которые ты всегда ешь неправильно.*

В българския език се остепенява по същия „невъзможен“ начин (**невероятна красота, неимоверно щастлив, непостижимо изящен, невъможно вкусен**), но емоцията има значително по-ограничени изяви: *Ще има да се хвалиш цял живот, че си имал щастието Басам да ти при-*

готвя най-хубавия чай и **най-невъзможното кафе** в света (Д. Стоилов, *Дългият бегач на любовни разстояния*); **Непоносимо** красивият Пловдив!; *Уау! Какъв глас... Нерялен е!*; Днес на връщане от Пловдив спряхме в едно от селцата и си купихме страхотни плодове и зеленчуци. **Особено смокините** – сутринта набрани, **бяха невероятни!**; **Невероятно хубаво** свириш, Цветане!

Заслужава да бъде отбелязана още една особеност на руския език – лексикализираното нулиране като плюсова оценка (**ничево, ништяк**), невъзможно в българския език.

Известните (и в лингвистиката) коментари за **баналността** на нормалното (неособеното), както и за извънредността на онова, което нарушава реда, могат точно да се обобщят с цитата: „Ако редът не е бил нарушен от нищо, се смята, че абсолютно нищо не се е случило, макар че животът не познава пустотата. „Нищо“ значи „нищо особено“ (Арутюнова 1987: 9). Ето и попаднал ни показателен пример: – *Как... жизнь-то вообще? – Женицина, не оборачиваясь к нему, усмехнулась. – Ничего./– Ничего – это, знаете, пустое место. – Мужчина засмеялся. – Ничего – это ничего* (В. Шукшин, *Кукушкины слезки*). Въпреки това значението на **ничево** е: *разг.* Доволно хорошо, сносно: *Обед получил-ся ничего* (ТСРЯ, 2003). Оценката с **ничево** е позитивна (**ничево** означава *совсем неплохой/неплохо* = **нищо лошо**): *Он очень даже ничего!*; *Бабушка, а ты совсем ничего была в молодости!*

В български *Той е (едно) нищо!*; *Тя не е нищо особено!* са с минусова оценъчност (**нищо** = **нищо хубаво**). В минидialoga – *Какво става?/– Нищо (особено)* нюансът отново е минусов (= няма лошо, няма и хубаво; а това едва ли е добре/не е добре). В български **нищо** не се оцветява в плюс, неспособен за това е и устойчивият аналитичен маркер (квалификатор) **нищо и никакъв**: *Нищо и никакъв идиот (глупак) // началник (лекар)*.

В руския език са типични **ништячный** (**ништячно, ништяк**), **ништяковий, ништяковский** в значение „отличен (отлично), чудесен, забавен“ (*скачать ништяковую музыку, крутое ништяковое дело*): **Ништяковий филм, советую всем!**; *Из-за некоторых личностей, которые оставили плохие рецензии, я чуть не пропустил этот ништячный филм. Люди, на филм сходить стоит; Мы туда ништячно съездили и ништячно повеселились; Бодрая и зажигательная песня, Витя! Мне понравилась, душевная... Ништяковая песня!*; *О семье не беспокойся. С ними будет ништяк; Удачи! И помни – все ништяк!* (= клево, отлично).

И за двата езика (особено за българския) са характерни автономните общи възклицания: **Нямам думи!**; **Не е за вярване** (*приказване, разказ-*

ване, разправяне)!; *Е, не може да бъде!*; (Просто) *не е истина!*; *Е, не! Много романтично!*; *Не е за приказка!* Чудно! *Искам втора порция; Не е истина! Много яко!*; рус. *Сил (моих) нет!*; *Слов (моих, никаких, просто) нет!*; *Поют супер! Нет слов!*; *Вместо того, чтобы ехать на маршрутке, я солидно так рассекал по Посаду на новеньком велосипеде. Леша, дорогой, нет слов! Спасибо!*

Примерите от типа *Не е за разказване!* следва да се отграничават от фрази с широко лексикално запълване като *Този филм не е за гледане!* *Това не е (не става) за ядене!*, които са прескриптивни, съдържат оценка, но не с характеристиките и нюансите на обобщителната оценъчна възклицателност. Българската фразема **X (P) (не) е за P** (и руските ѝ функционални еквиваленти) е прецизно изследвана от А. Градинарова, която я разглежда сред нестандартните, некомпозициални конструкции от сферата на т. нар. „микросинтаксис“ (Л. Л. Йомдин) (Градинарова 2012: 48). В цитираната работа не е изведен като специфичен общовъзклицателният ѝ вариант, който ние разглеждаме отделно и възприемаме като различен. Според нас следва да бъдат разграничавани двата (несъмнено свързани) модела, т.е. примерите от типа *Това пътуване не е за изпускане; Дачията не е за хвалене; Това не е за пляскане, а по-скоро е за плачене* и примери като *Не е за приказване; Не е за приказка*, откъснали се от образа. Те имат характер на универсализирани емоционално-оценъчни възклицания с шаблонна форма, силно стеснен и донякъде десемантизиран лексикален пълнеж и междуметна (усилителна) семантика⁷.

Ако последните автономни общи възклицания са амбивалентни, популярният в последно време отрицателен модел **няма такъв + съществуващо** (назоваващо обекта на оценката) е специализиран израз (еквивалент) предимно на огромно възхищение. Отнесен към лица, ситуации и (широко) към предмети, той ги оценява като неповторими, с изключителни качества: **Няма такъв приятел!** *Благодаря ти от сърце!*; **Няма такава сестра!** *Тя ми е най-близкият човек; Няма такъв мъж!* *Направи страхотно видео!* (за снимки на клип); *Да пробягаши гребна база Пловдив с една благородна кауза [Stop Cancer], обградена от приятели и единомишленици – няма такава емоция!*; **Няма такава шоу, няма такива емоции, няма такава забавление!**; *Дни на музика-*

⁷ Освен в подобна оценъчно-възклицателна функция са употребими като обобщителни фрази „за отказ от коментар“: част от тях са от корпуса постпозитивни комплекси (*Не ти е работа!*; *Да не говорим; Да не ти обяснявам; Да не ти разправям*) със семантиката на емотивите *Кошмар!*; *Ужас!*; *Приказка!*; *Чудо!*; *Страхотия!* и на устойчивите афективи *Страшна работа!*; *Срам и позор!*; *Ум да ти заиде!*; *Тури му пепел...*

та в Балабановата къща в Пловдив – **няма такъв фестивал!**; **Няма такова чувство** – да получиш пощенска картичка...; Това, което ме възбужда, е нашата безумна природа! **Няма такова нещо!** (Й. Сърчаджиев); Днес пийнах „Алмус“... **Няма такава бира!**; Само опитай..., **няма такъв сладолед!**; **Няма такава песен!** Никога няма да остарее!; Пият вино, после еспресо (най-вкусното еспресо, **няма такова еспресо!**), смеят се, запознават се с хора по улиците, снимат се един друг (З. Карабашлиев, *Кратка история на самолета*).

Очевидно маниерът на **нулиране** е узуално признат за успешен, той е разпознаваем, за което свидетелстват употребите му в рекламата: *Новата Фанта... Направо не е реална!*; *Savex Parfum Lock. Няма такъв прах!*; *Е, няма такава вафла! Вафли Хели – поразяващо вкусни от Sweet life* (вж. Кузова 2006). Показателни са и случаите на по-нататъшното обиграване на модела: *Vingo милиони. Има такива печалби!* Интонационният пик (логическото ударение) пада върху елемента *има*, което е свидетелство, че в условията на емфаза се обиграва точно отрицателният модел. Налице е функционално-смыслово усложняване, емоционално-експресивно напрежение на фразата, повишаващо нейната ефективност. По същия образец и със същата удобна смыслова препратка към плюсовата оценъчност на отрицателния модел се позитивира например натовареното с емоция мото призив *Има такава държава!* (употребено за обединяване на участници в граждански протест със социални искания).

Казаното не изключва битуването на някои от разгледаните дотук изрази като оценки с колеблив или с пейоративен знак: *В София няма такава жезга!* *Имам чувството, че ще празнувам 24 май* (произнесено в началото на март); *Няма такива престъпници!* *Малката Рижка повали с един удар фоторепортер;* *Такива психари като баща ми просто няма!*; *Юлия Глушко е смятана за една от най-добрите израелски тенисистки. Но с тази си проява тя влезе в черната листа, защото... няма такова неспортсменство;* *Да тръгвам пеша?! Няма такава глупост!* Най-често „отречената“ лексема е сама по себе си негативно натоварена или се оценява като такава в конкретиката на ситуацията. Това определя отрицателния знак на целия хиперболичен модел, който оформя по-тесен и по-симетричен вариант. Същото важи и за примери от типа на *Аз такава дело ще му спретна, че... Просто не е истина!*

Във всички варианти шаблонът е аналог на критично високата степен на оценявания признак, което силно стеснява възможностите оценката да бъде *спокойно* формулирана.

Нулирането, отразяващо *неописуемия* пик, логично се маркира с фразеологизми и негативни лексеми от семантичното гнездо „падам,

припадам, полудявам, умирам“⁸. Именно върху тяхната ярка пейоративна образност се крепи *идеята* за пределна степен (и) на одобрение, възхищение, радост, т.е. семантиката „преливам от възторг“.

В българския и руския език широко се използва потенциалът на устойчивите (образни) изрази и фразеологизми с неласкава семантика от типа: *Дръж ме да не падна!*; *Падам от стола!*; *Падна ми шапката!*; *Свят ми се зави!*; *Писнаха ми ушите!*; *Събраха ми се очите!*; *Останах като гръмнат!*; *Луд съм* (по някого/нещо); рус. *Глаз выпал* (у кого); *Глаза в пучок* (у кого); *Вошел в столбняк* (от кого/чегото); *Хожу кипятком* (от чегото); *С ума сошел!*; *Креза (крэйза) покатила* (у кого); *Крыша поехала (съехала, едет, ползет, течет, дымится)* (у кого); *Крышу оторвало (снесло)* (кому); *Выставил кеды* (от чегото); *Откинул копыта* (от чегото); *Умереть и не встать!* и др. под.

Всички те се употребяват в специфични контексти за обозначаване на силни положителни преживявания, състояния на еуфория: *Свят да ти се завие от кеф!*; *Имат разкошни зимни курорти, от които ми падна шапката още преди 20 години*; *Събраха ми се очите, като чух как чужденците хвалят българската музика*; *А какви оцети предлагат, падна ми шапката!* Балсамов, малинов, чеснов... *абе, мечта ти казвам!*; *Такава красота накуп... Останах като гръмнат!*; *Ние, хората, сме луди по котките. И за това има куп причини*; рус. *Невероятно позитивная история. Пока читала, чуть со стула не упала*; *С ума сойти от восторга... Не менее!*; *Потрясная картофельная запеканка, которая сводит с ума своим вкусом*; *Я откинул копыта от радости!*; *От кого вхожу в столбняк, – это от Цветаевой!*; *Ребята! Сейчас я вам такое расскажу, вы кипятком ходить будете!*; *Этот город просто снес мне крышу!* (ТСМС 2003).

Аналогични употреби организират ясно очертан кръг преувеличаващи глаголи (*умирам, (при)падам, откачам, превъртам, (с)лудвам, полудявам, побърквам се, шашкам се...*), които могат да функционират самостоятелно или да приемат конкретизатори: *Първо ще пътуваме дълго, но ще е весело [...]* *После ще спрем на едно място, където е толкова хубаво, че ще припаднеш* (Д. Енев, Синеокият); *Това с играта ме втрещи. Положително*; *Умирам (си) от радост, че днес е петък!*; *Умирам за пържени картопки!*; *Мра за него!*; *Мра за такава музика!*⁸; *Щях да откача от удоволствие!*; *Да се шашардисаиш от радост!*; *Направо да се шашнеш!*; *Съвсем откачих от последната песен!*; *Тия джаджи ме побъркват от кеф!*; *Направо полудяха по тия*

⁸ *Умирам/мра за какво/кого*. Силно желая да получа нещо, да придобия, да имам нещо (СТРБЕ 1994).

молове!; **С** децата накрая **ме разби!**; Ти направо **ме уби с този подарък!**; рус. № 5 [снимка] **убил просто! Класс!**; **Кайфовый... Изумительный просто! Закачаешься!**; **Класс! Отъехать (грохнуться) можно!**; **Очень-очень, как друг и как врач, цепенею от твоего мужества!**; **Он обалдел от счастья, самому не терпелось начать подробно-подробно думать и говорить о том, какую можно прекрасную жизнь создать** (В. Шукшин, Там, вдали); **Я реально офигел от такой красоты, как будто все время я жил в подвале без окон и дверей!**; **От самото факта, что я это вижу, слышу и чувствую, я просто ошизел от счастья, а уж от бинокля не отлипали все по очереди!**; **Она и последний альбом AC/DC знает. Я ошизел!**; **Я совершенно отпал, когда Аня так здорово запела!**; **Он просто очумел от радости!** (ТСМС 2003); **На Фиби всегда такие платица – умереть можно!**; **Там все отлично! Забомбись!**; **Одинадцать диких кошек, уровень милоты у которых просто зашкаливает!**⁹.

Употребата на компоненти със значение **полудявам – умирам** е разбираема: семантиката им е символна и крайно убедително внушава идея за висша степен, предел. Потвърждава се и фактът, че като цяло оценъчната лексика с негативен знак се предпочита като експресивно средство за изразяване на положителна емоция (оценка).

Афектът е емоционален взрив и от възторг, и от гняв, който и в двата случая минава през отричане, през някакво **не**. Езикът, т.е. афектираният човек, сякаш абдикира от усилието (поради осъзнавана невъзможност) да бъде конкретен. Има своеобразен отказ от даване на име, т.е. нарушава се принципът, че **извънредното** се именува, назовава¹⁰.

Отричане в широк смисъл (като имплицитен образно-експресивен маркер) може да се открие и в типичната за територията на експресивната оценка метафоризация (през преосмисляне и фактическо нулиране) – на лексикално и на изреченско ниво. Семантичните процеси несъмнено са свързани с евфемизация: **да разкроя, да подреда** някого

⁹ **Обалдеть** (мол.) 1. одобря. Испытать восторг от чего/кого-л., восхищение чем/кем-л. 2. Сильно удивиться; **обалдевать** (мол.) (от чего/кого) 1. одобря. Испытывать наслаждение от чего-л., восторгаться, восхищаться чем/кем-л. – **Обалдеваешь? – Обалдеваю** [на концерте] (ЭСЯУ); **ошизеть**, 2. Сильно удивляться, поражаться, изумляться; **отъехать**, одобря. Впадать в восторг, получать удовольствие от чего-л.; (хоть) **забомбись**. О чем-л. отличным, прекрасном. Още: **крезовать, облезть, очуметь, отпасть, остолбенеть, оттопыриваться, опухнуть, отрубиться, рехнуться, чокнуться** и др. (ТСМС 2003); **зашкаливает** (ТСА).

¹⁰ Средната част от оценъчната скала е бедна, позициите ѝ невинаги имат наименования, напротив, „аномалиите и раритетът са маркирани, а маркираните явления настоятелно изискват да бъдат именувани“ (Арутюнова 1987: 11).

(добре, хубаво, хубавко, хубавичко); рус. *лечить* кого (лъжа), *помыть* что (открадна), *обуть* кого (ограбя). Системно преосмисляне и амбивалентност демонстрират ироничните *Голяма красавица! Страшен помощник!*; рус. *Хороша подруга!*, както и активен кръг моноремни фрази реакции с отворен знак на емотивната оценка. Техните представители постигат темпераментен отказ от експлицирания плюсов или минусов признак: *Красота!*; *Убиец!*; рус. *Прелесть!*; *Чума!* В асиметричните си варианти, зависими от контекста и интонацията, подобни фрази са прояви на семантично „себеотричане“ и това, струва ни се, не е просто заложено (и като прагматична цел), а е свързано с трудното именуване на извънредното (вж. Кузова 2012, 2004).

Формалното отричане ярко присъства като маниер за схемна идиоматизация и в разговорните образци от типа: *Не глупак, а (ами) глупак! Глупак не, ами глупак!//Глунав – не глупав, но (ама, обаче) всичко помни!* (вж. Кузова 2013). Сред характеристиките на българската разговорна реч К. Ничева посочва на първо място високата експресивност, включително преосмислянето на фърмата, която типично е подвеждаща и често (с двойна транспозиция) обиграва отрицанието (Ничева 1985: 204). Да сравним двата модела, построени по общ принцип – с повторение на оценъчното име и с поддържащата роля на съюз за противопоставяне. Конкретните тактики търсят и постигат различен (даже противоположен) ефект. Първият израз има утвърдително значение за усиление през отрицание: *Не глупак, а (ами) глупак* е равно на *Голям, истински глупак!* Вторият съдържа стандартно преосмисляне и обратното внушение: *Глупак – не глупак, ама си знае сметката!//но отговори вярно на всички въпроси* е равно на *Не е (чак такъв) глупак!*

Построената изцяло върху отрицание фразеосхема *Не глупак, ами глупак!*; *Глупак не, ами глупак!* битува и на територията на похвалата: *Не хубава, а хубава!* Основана е на ефектната логическа и езикова игра на първоначалното (псевдо)отричане на критиката/одобрението с последващо потвърждаване, което създава особения ѝ колорит: *Мръсник не, ами мръсник!//Приятел не, ами приятел!* Парадокса (напрежението) на модела тушират кванторите – те оправдават лъжовното начало, регулирайки смисъла с вторично усиление: *Не мръсно, а много мръсно!//Не приятно, а много приятно!* Допълнително основание за тяхното въвличане в схемата може да е употребеният ограничителен маркер, който мотивира и легитимира присъствието на усилителния си корелат. Така се образуват условно антонимни двойки: ***Не обикновен мръсник, а пълен мръсник!//Не просто приятно, а страшно приятно!***; семантиката става частноотрицателна, а окончателната оценка – категорична.

Регулаторите при плюсовите оценки доказват ексцентричността на модела, който очевидно се нуждае от самодопълване: *Не (просто) красавец, а истински красавец! Не красива, а адски (зверски) красива! Не удобно, а страшно (страхотно, ужасно) удобно!*

Фразеосхемата *Глупак – не глупак, ама...* е отворена за продължение със семантика за противопоставяне (*знае какво иска!*). Стартовата оценка е с видимост на неопределена, разколебана и миниконтекстът я уточнява в конкретна посока, разсейвайки съмнението. Колебанието се разрешава в полза на отречения вариант: *Беден – не беден, ама виж му палатите! // Съобразителен – не съобразителен, ама се подведе!*

Моделното отрицание при оценяване на признак, качество, състояние не е толкова характерно за руския език. В моделите *Тесно не тесно, а все-таки дом/Вкусно не вкусно, но тарелки пустые* се запазват характерните отънъци на колебание, като градусът на емоция е нисък. Що се отнася до *не*-модела *Чем не подарок?*, семантиката му е достатъчно пряка. Предпочитани в състава му са неутрални лексеми, а плюсовият оценъчен знак се извежда през опониране спрямо критика, предполагаема или налична в контекста, на която фразата се противопоставя. Посочените фактори в комплекс обясняват по-семплото внушение за положителна оценка (съответствие на нормата): *Чем не жених?; Чем не ужин?; Чем мы не пара?*

И така. Ролята на отрицанието и поведението на показателите му могат да са особени, а присъствието му – решаващо или модифициращо. През отрицание може да се твърди или negliжира, да се степенува емоция, да се разграничават и наслагват важни оценъчни нюанси. Негацията е сложно явление от различни равнища на езиковата система. Изяснявайки природата, разнообразните семантични отношения и нееднородността на образуванията с показател **отрицание**, А. Пстига посочва пъстротата на семантичното поле чрез дълга редица привноси-ми от отрицанието значения и отънъци: *противоположност, отсъствие, противодействие, препятствие, противоречие, отстраняване, отдалечаване, прекъсване на противопоставяне, обратност*, а така също *враждебност, несъответствие, неодобрение, невъзможност, отказ* (Пстига 2006: 137 – 138). Значенията и отънъците им влизат в система и образуват семантични мрежи от вътрешни асоциации, свързват се помежду си и кореспондират пряко или опосредствано.

Обсъдените тук номинации несъмнено са в широко очерчания периметър, но са и допълнително натоварени с различна по степен експресия. Това ги усложнява и преобразува по нов начин, превръщайки ги в *подходящи* за *приблизителното* формализиране на извънмерната емоция, коя-

то съдържат. Емотивната оценъчност същностно не се побира в строгите аксиологични рамки, формализира се нестандартно, **извън-** или **ненормативно**, а парадоксалността на проявите ѝ е системна.

ЛИТЕРАТУРА

- Арутюнова 1987:** Арутюнова, Н. Д. Аномалии и язык (К проблеме языковой „картины мира“). [Arutyunova, N. D. Anomalii i yazyk (K probleme yazykovoy „kartiny mira“).] // *Вопросы языкознания*, 1987, № 3, 3 – 19.
- Арутюнова 1998:** Арутюнова, Н. Д. *Язык и мир человека*. [Arutyunova, N. D. Yazyk i mir cheloveka.] Москва: Языки русской культуры, 1998.
- Боханова 2014:** Боханова, А. С. Категория лишительности в исторической перспективе. [Bohanova, A. S. Kategoriya lishitel'nosti v istoricheskoy perspektive.] // *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии*. Сб. № 9 (40). Новосибирск: СибАК, 2014. 18 January, 2016 <<https://sibac.info/conf/philolog/xl/39242>>.
- Градинарова 2012:** Градинарова, А. Болгарская синтаксическая фразама *X (P) (не) е за P* на фоне русских функциональных эквивалентов. [Gradinarova, A. Bolgarskaya sintaksicheskaya frazema *X (P) (ne) e za P* na fone russkih funktsional'nyh ekvivalentov.] // *LITERA SCRIPTA MANENT. Служение слову* (сб., посв. 70-летию доц. А. Николовой). Шумен: УИ „Еп. Константин Преславски“, 2012, 48 – 58.
- Кузова 2004:** Кузова, М. Парадоксы экспрессии (*замаскированная* пейоративность в болгарском и русском языках). [Kuzova, M. Paradoksy ekspressii (*zamaskirovannaya* peyorativnost' v bolgarskom i russkom yazykah).] // *Динамика языковых процессов: история и современность* (к 75-летию со дня рождения проф. П. Филковой). София: Heron Press, 2004, 185 – 199.
- Кузова 2006:** Кузова, М. Экспрессивные речевые стратегии (на материале русской и болгарской телерекламы). [Kuzova, M. Ekspressivnye rechevye strategii (na materiale russkoy i bolgarskoy telereklamy).] // *Теоретические и методические проблемы русского языка как иностранного. Новые информационные технологии в лингвистической и методологической науке*. Велико Търново: Астарта, 2006, 216 – 219.
- Кузова 2007:** Кузова, М. Оценка и (ее) степень – философия их выражения в русском и болгарском языках. [Kuzova, M. Otsenka i (eя) stepen' – *filosofiya* ih vyrazheniya v russkom i bolgarskom yazykah.] // МАПРЯЛ. „Мир русского слова и русское слово в мире“. Том V:

- Русский язык в сопоставлении с другими языками. Перевод – взаимодействие языков и культур.* София: Heron Press, 2007, 141 – 145.
- Кузова 2010:** Кузова, М. Оценка количества и/или количество оценки. [Kuzova, M. Otsenka kolichestva i/ili kolichestvo otsenki.] // *ИТ на ПУ „Паисий Хилендарски“*. Том 48. Кн. 1. Сб. Б. Филология. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2010, 207 – 213.
- Кузова 2012:** Кузова, М. Адмиративность пейоративности в болгарском и русском языках. [Kuzova, M. Admirativnost' peyorativnosti v bolgarskom i rusском yazykah.] // *Русистика: язык, культура, перевод*. София: Изток – Запад, 2012, 94 – 100.
- Кузова 2013:** Кузова, М. Экспрессия устойчивой тавтологии в русском и болгарском языках. [Kuzova, M. Ekspressiya ustoychivoy tautologii v rusском i bolgarskom yazykah.] // *Русистика 2013. Язык. Коммуникация. Культура*. Шумен: Химера, 2013, 113 – 122.
- Кузова 2016:** Кузова, М. За *предела* в изразяването на оценка и степен в българския и руския език. [Kuzova M. Za *predela* v izrazyavaneto na otsenka i stepen v balgarskiya i ruskiya ezik.] // *Актуални проблеми на съвременната лингвистика*. Юб. сб. в чест на проф. д.ф.н. Ст. Димитрова (под ред. на М. Стаменов и И. Панчев). БАН, ИБЕ. София: Изд. на БАН „Проф. М. Дринов“, 2016, 153 – 159.
- Кузова 2017а:** Кузова, М. Артистичные аффиксальные редупликации в болгарском и русском языках. [Kuzova, M. Artistichnye affiksალ'nye reduplikatsii v bolgarskom i rusском yazykah.] // *Българская русистика*, 2017/1, София, 2017, 12 – 22.
- Кузова 2017б:** Кузова, М. За (поли)префиксацията и артистичните редупликации в българския и руския език. [Kuzova, M. Za (poli)prefiksatsiyata i artistichnite reduplikatsii v balgarskiya i ruskiya ezik.] // *Русистика сегодня: традиции и перспективы*. София: Типотоп прес, 2017, 184 – 193.
- Ничева 1985:** Ничева, К. Наблюдения върху разговорната реч на българския език. [Nicheva, K. Nablyudeniya varhu razgovornata rech na balgarskiya ezik.] // *Български език*, 1985, кн. 3, 201 – 210.
- Пстыга 2006:** Пстыга, А. Словообразовательные явления в когнитивной интерпретации. [Pstyga, A. Slovoobrazovatel'nye yavleniya v kognitivnoy interpretatsii.] // *Русский язык в Европе: методика, преподавание, перспективы*. М-лы Международной конференции „Преподавание русского языка и литературы в новых европейских условиях XXI века“ (Верона) (под ред. С. Пескатори, С. Алоэ, Ю. В. Николаевой). Università degli studi di Verona. Milano: Coffee House art & adv, 2006, 131 – 142.

Речници

- ОТСРЯ:** *Общий толковый словарь русского языка.* [Obshiy tolkovy slovar' russkogo yazyka.], <<http://tolkslovar.ru>> (посетен на 6.06.2016).
- РЧДБЕ 1982:** *Речник на чуждите думи в българския език.* [Rechnik na chuzhdite dumi v balgarskiya ezik.] София: Изд. на БАН „Проф. М. Дринов“, 1982.
- СТРБЕ 1994:** *Съвременен тълковен речник на българския език* (ред. Стоян Буров). [Savremenen talkoven rechnik na balgarskiya ezik.] В. Търново: Елпис, 1994.
- ТСАУ:** *Словари и енциклопедии на Академикe.* [Slovari i entsiklopedii na Akademike.], <<http://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov>> (посетен на 1.08.2016).
- ТСМС 2003:** Никитина, Т. Г. *Толковый словарь молодежного сленга: Слова, непонятные взрослым.* [Nikitina, T. G. Tolkovyj slovar' molodyozhnogo slenga: Slova, neponyatnye vzroslym.] Москва: Астрель: АСТ, 2003.
- ЕСЯ:** *Энциклопедия современного языка.* [Entsiklopediya sovremennogo yazyka.] 3 Мау, 2016 <<https://ojargone.ru>> (посетен на 28.08.2017).